

AZ ELSŐ SÁROSPATAKI NYOMTATVÁNY.

Közli : SZILÁGYI SÁNDOR.

A „Protestans Egyházi és Iskolai Lapok“ 1875-ik évi folyamában közöltem öreg Rákóczy György fejedelem levelezését Tolnai István sárospataki ref. pappal. Mint ezek mutatják, a fejedelem tervbe vette, hogy Patakon nyomdát állíttat fel, s a szükséges nyomdai készleteket be is szerezte. De a dolog abban maradt : nincs tudomásom róla, hogy az ő idejében valamely munka ott látott volna világot. Min mult el ez, annak nem akadtam nyomára — talán nem kapott kedve szerint való nyomdászt.

Még halála után is eltelt egy pár év addig, míg e nyomda megkezdhette működését. Fiának Zsigmondnak s özvegyének Lorántfy Zsuzsánnának volt fenhagyva, hogy e tervét életbe léptessék. Egy nevezetes vallástügyi, helyesebben egyházkormányzási kérdés volt az, mely annak czélszerűségét legelőször felszínre hozta, kimutatván Zsigmond előtt, hogy mily nagy előnyt biztosíthat magának, ha czélzatai terjesztésére saját nyomdája áll rendelkezésére.

Volt ugyanis egy eléggé tekintélyes párt keleti Magyarországon, mely az egyes egyházakat az összes nép szavazatával megválasztott presbyterek által akarta kormányoztatni. A mozgalmat Tolnai János, sárospataki professor indította meg. Medgyessy, a híres író s a család udvari papja hive volt ez eszmének, s az özvegy fejedelemasszony és Zsigmond herceg is buzgólkodtak annak behozatala mellett. De a papság s a földesurak nagy része ellenzette azt : s ilyen körülmények közt hatalomszóval nem lehetett a kérdést eldönteni.

Zsigmond tehát meg akarta győzni magát a népet a presbyteri rendszer czélszerűségéről s megbizta Medgyessyt, hogy írjon róla egy munkát a nép számára. Ez el is készült vele, Zsigmond tetszését meg is nyerte, s most arról volt szó, hogy minél előbb világot lásson. Medgyessy Patakon szerette volna kiadni: „az üdvözült urunk sok szép typusi — írta Zsigmondnak — csak rozsdában állanak, hiszem egy ház nem sokat tenne Nagyságtoknak s holmi faműszerbeli segítettés“ — s ezért azt ajánlá, hogy szerelje fel a nyomdát s ott adja ki. De az idő rövidsége miatt ott nem lehetett kiadni s ezért Zsigmond a *Dialogus Politico Ecclaeiasticust*“ Bártfán nyomatta.

De ha most az idő rövidsége miatt nem állíthatta fel Zsigmond a nyomdát nem hagyott fel az eszmével. Igen rövid idő alatt újabb alakulások még kívánatosabbá tették a nyomda felszerelését.

Rákóczy Zsigmond ugyanis anyjával egyetértve elhatározta, hogy a sárospataki reformált iskolát, melyet atyja nagyobbá tett s szép virágzásra emelt, minta-iskolává fejleszti ki. E czélból meghívta Comenius Amost, kora leghiresebb paedagogját, hogy jöjjön Patakra s tanácsaival mozdítsa elő terve kivitelét. Comenius elfogadta a meghívást s azonnal meg is kezdte vele a tárgyalásokat. Beható eszmecsere után Comenius egész programot tervezett a herczeg elé, mely ennek tetszését megnyerte. S meg is bízta őt, hogy ezt a szervezetet vigye keresztül. A mint pedig Comenius elfogadta a meghívást s szervezetének életbeléptetésére, azaz a pataki iskola reformálására megtette az első lépéseket, a nyomda felállításának szükségessége még jobban előtérbe lépett. Hiszen egy nagyobb főiskola mellett, mely bizonyos tekintetben még egyetemi cursusokat is magában foglalt, nélkülözhetlen a nyomda. Magának egy ilyen intézetnek is sok nyomtatványa vala, s különösen a dissertatiók, disputatiók kiadása is már eléggé indokolta azt. Uradalmi igazgatóját, Klobusiczky Andrást, megbizta, hogy az atyjáról maradt nyomdát alkalmas épületben helyezze el s szerezzen annak élére nyomdászt.

A dolog gyorsan megtörtént s a nyomda felállított 1650 őszén. A herczeg éppen akkor látogatóban volt Erdélyben s alább következő s Klobusiczkyhoz intézett levelében meg is álla-

pította anyjával a nyomdász fizetését, ki már akkor tényleg megkezdte a működést:

„Generose domine nobis obseruande.

1650. 10. Novemb.

Istentől kegyelmednek kedves egészeget és minden jókat kívánunk. Nékünk irt kegyelmed levelét vettük, megértettük irását; Hunyor György elhittük eddig haza érkezett, s talán meg is indult Lengyelország felé; ha azért az Tar bársonnyal kérkeznek, mindgyárt küldje be kegyelmed, s az mely egyetmást hoz is penig Hunyor György onnan belől, azt is bizonyos embere gondviselése alatt küldje kezünkhez kegyelmed. Come-nius uram conventióját im megküldöttük. Forgács Sigmondné állapotját az mi nézi, szokatlan dolog Magyarországnban banderiummal élni, mind az által ők lássák, csak más ne következék belőle az mint mások is jövendőlnék. Az alatt penig ha mi hirei lesznek kegyelmednek, gyakorlatossággal tudósítson bennünket. Tartsa meg Isten jó egészségben kegyelmedet. Datum in curia Eörményesiensi, dje 10. novembris 1650.

Generoseae dominationes vestrae benevolus

S. Rakocz y mp.

P. S. Az typographus fizetésén így nyugodott meg asszonyunk ő nagysága:

Tallerorum imperialium	N ^o 30
Tritici aut siliginis cubuli	18
Vasa vini duo aut	fl. 20
Pisorum cubuli	N ^o 1
Milij cubuli	N ^o 1
Hordej cubuli	N ^o 2
Porci duo aut fl.	6
Butiri justae	N ^o 10
Casaej librae	N ^o 60

Külczim: Generoso domino Andreae Klobusiczki, celsissimae dominae principissae universorum bonorum in Hungaria existentium praefecto etc. domino nobis observando.“

(A magyar kir. országos levéltárban levő eredetiről, Rákóczy saját keze aláírásával és pecsétjével.)

Zsigmond e leveléhez volt mellékelve Comen conventiója is — de ez a példány még lappang. Ismerjük ugyan ezt Lorántfy

Zsuzsánna számadási könyvéből, de ez későbbi évből való — habár több mint valószínű, hogy fizetése eredetileg is annyiból állt, mennyi ott fel van jegyezve. Ezt a conventiót a herczeg nov. 10-én indítá el s a pataki iskola újjászervezve nov. 24-én nyílt meg. A megnyitó szónoklatot Comen tartotta „De cultura Ingeniorum“ czím alatt az iskola nagy termében. Négy nappal később ugyan ebben a nagy teremben egy másik oratiót mondott el: „de primario Ingenieria colendi instrumento, solerter versando libris“ czím alatt. Azután pedig hozzá fogott az előkészületek megtételéhez, hogy e két beszédét sajtó után is közzé tegye.

Összes művei (melyek ma már rendkívül ritkák s igen magas áron kelnek el) IIIr. 68. l. említi, hogy „quae quae orationes dum ad prelum tunc coeptum poscerentur, descriptae fuerunt.“ E szavak mutatják, hogy az első könyv, mely a Rákóczy-nyomdában Patakon sajtó alá adatott e két szónoklat volt. De az év már vége felé járt, a sajtón nem lehetett oly gyorsan haladni, s mire kész lett volna, lejárt az év. Megtoldta azt egy harmadik munkával „De reperta ad authores latinos prompte legendos et clare intelligendos facili, brevi, amoenaque via. Sive Scholae latinae tribus classis divisae delineatio,“ melyhez a Rákóczy Zsigmondhoz intézett ajánló levelet 1651. jan. 28-án írta. Tehát csak ezután adatott ki következő czím alatt: *Primitiae Laborum Scholasticorum. In illustri Patakino Gymnasio. Auspiciis illustrissimi ac Praeelsi Domini Dni Sigismundi Rakoci celsissimorum Transylvaniae principum Rakocianum nepotis filii, fratris, Ducatus Munkaciensis etc. etc. haereditarii Domini, In majus et melius transformari cepto. Annis MDCL et MDCLI.* Az évszám előtt egy vignette van köv. körirattal „Omnia sponte fluent. Absit violentia rebus.“ Ugyanez a vignette az *Eruditio Scholastica* három részén is előfordul. (E munka czimlapjának hasonmását lásd a folyóirat 16-ik lapján.)

E nyomtatványt 1652-ben egy második részszel is megtoldta „*Laborum Scholasticorum in illustri Patak. Gymnasio Continuatio*“ s ezt 1652 jun. 1-én Klobusiczky Andrásnak ajánlotta. Ennek papírja egészen más mint az első részé: fehérebb annál — jeléül annak, hogy később ragasztatott az első rész megmaradt

példányaihoz. Ebben az a három szónoklat van, melyekkel az új rendszer szerint berendezett osztályokat: az elsőt 1651 febr. 13-án, a másodikat 1651 márcz. 14-én s a harmadikat 1652 jan. 10-én megnyitotta, s melyeket a Klobusiczkyhez intézett ajánló levél előz meg.

Ma már ez a két rész együtt tesz egy teljes munkát: de hogy eleinte két külön alkalommal adatott ki, azt az ajánló levelek kelte is igazolja. De így sem foglal mindent magában, mely a pataki iskola megnyitásának történetére vonatkozik. — Összes paedagogiai műveiben több olyan darab van, mely ezekben nem foglaltatik.

A mit Comen a Primitiae Laborumban ígért, a tankönyveknek gyors közzétételét: szavát be is váltotta. Az „Eruditionis Scholasticaenak“ két első része a Vestibulum s a Ianua 1652-ben, a harmadik az Atrium 1653-ban jelentek meg. A negyedik rész, mely ezeket kiegészítette, a Scholae Ludus csak 1656-ban látott világot: úgy hogy ennek egy példányát ő már nem Patakon, hanem Hollandiában vette kezébe. Különbözik mind a négy kötet a pataki nyomda terméke. (L. a 17. lapon lévő hasonmást.)

De Comen a pataki nyomdát nemesak paedagogiai dolgokkal foglalkoztatta. Patakra érkezése első hónapjaiban beleelegyedett a presbyterianusok s episcopalisok vitájába s „Ad fratres presbyterianos“ cím alatt egy kis röpiratot adott ki, melyben épen ezeket támadja meg. Ennek a munkának egyetlen példányát sem ismerjük, de hogy létezett, Medgyessy 1651 márcz. 21-én Zsigmond herceghez irt leveléből tudjuk.

Még egy másik munkát is adott ki Patakon: „Animae Sanctae Aeterna Regna cum Triumpho ingredientis Beatum Satellitium“ — „Patakini Hungarorum. Typis Celsiss. Principis Transylvaniae exedit Georgius Renius Anno MDCLIII.“ 4-edr. Ez egy gyászbeszéd Geer Lajos felett Geer Lőrincznek. Ez a hála nyilatkozata. Van Geer gazdag amsterdami család volt az ő főpártfogója s összegyűjtött munkáit is ez adta ki. E munka névtelenül jelent meg, de a benne levő vonatkozások nyilván félreismerhetetlenül Comenre vallanak, mint szerzőre. „Ego tamen qui ultra sexaginta jam annos rerum humanarum diversas etiam

PRIMITIÆ LABORVM
SCHOLASTICORVM.

IN ILLUSTRIPATAKINO
GYMNASIO,

*Auspicijs Illustrissimi ac Præcellsi
Domini.*

Dⁿⁱ SIGISMVNDI RAKOCI
CELSISSIMORVM TRANSYLVANIÆ
PRINCIPVM RAKOCIORVM

NEPOTIS, FILII, FRATRIS,

Ducatûs Munkaciensis &c, &c.

hæreditarii Domini,

*In majus & melius transformari
cepto.*

Annis M. DC. L. & M. DC. LI.

Hasonmás Comenius Amos «Primitiae Laborum» című munkájának cím-
lapjáról.

Eruditionis Scholasticæ
Pars Prima.
VESTIBULUM,
Rerum & Lingvarum fundamēta exhibens.

In usum Scholæ Patakinæ
editum.

Typisq; Celsis. Principis exscriptum.
Anno M. DC. LII.

Hasonmás Comenius Amos : «Eruditionis Scholasticæ Pars I-a.» című munkájának czimlapjáról.

per gentes Spectator fui necnon ex monumentis aliqua didici“ —
czt Patakon csak Comen mondhatta 1653-ban. De különben is
ki tartott volna más Geerről Patakon emlékbeszédet?

Fájdalom azonban ez az egyetlen példány sem teljes — mely a múzeumnak egyik kincsét képezi. Az első ívnek csak három első levele van meg: az ívnek utolsó három levele hiányzik. A 3-ik levelen Geer érdemeit kezdi felsorolni s a 6-ik lapon a harmadik pont első része e szóval szakad meg „paupe-“. A második B ív „Vacuus“ szóval kezdődik s a tizenkettődik érdem felsorolásának végét foglalja magában. A második B ív azonban csak 3 levélből állott — az egész munka tehát összesen 9 levelet foglalt magában. Azt hiszem, az Animae Sanctae szerzőjéül Coment biztosan meg lehet nevezni.

